

Ekonomporträttet

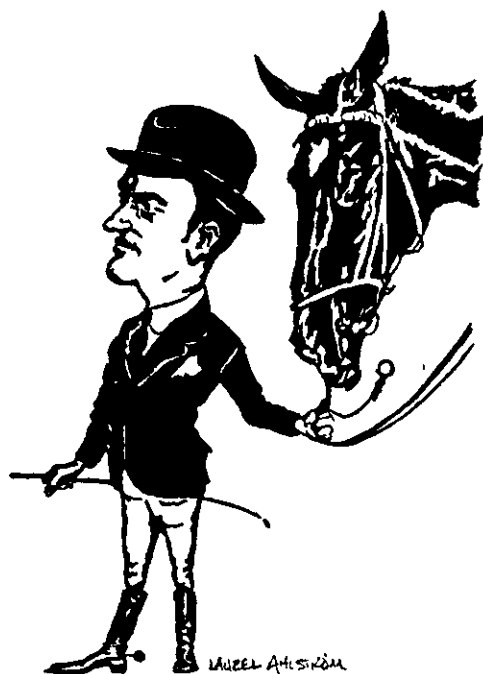
RICHARD SWEDBERG

Joseph A Schumpeter

En av sevärdheterna i fakultetsrummet på den Nationalekonomiska institutionen vid Harvard University är den samling fotografier man under årens lopp ackumulerat av de ekonomer som varit knutna till institutionen. Stramt inramade blickar här en lång rad av Amerikas mest framstående ekonomer ned på besökaren. Efter ett tag märker man att ett av fotografierna skiljer sig från de andra, nämligen det av Joseph A. Schumpeter (1883–1950). Vid en närmare granskning visar sig alla fotografierna vara i svartvitt utom ett – det av Schumpeter är i färg.

Att påstå att Schumpeter var en betydligt mera färgstark personlighet än de flesta av sina samtida kollegor är något av en banalitet. Att avgöra vari denna färgstarkhet består är inte heller så svårt. Har vi inte här mannen som strax efter första världskriget blev finansminister i en halv-socialistisk regering i Österrike, sedan direktör för en mindre privatbank i Wien som strax gick i konkurs, därefter professor i nationalekonomi vid Universitetet i Bonn för att på tidigt 30-tal emigrera till USA och bli en av stjärnorna på det arrika Harvarduniversitetet i Massachusetts? Detta är förvisso sant liksom att

Schumpeter brukade underhålla sina yngre studenter med följande anekdot om sitt eget liv. "Som ung man hade jag tre ambitioner i mitt liv: att bli världens störste ekonom, världens bästa ryttare och världens bästa älskare". Tystnad. "Jag misslyckades – jag blev aldrig världens bästa ryttare". .

RICHARD SWEDBERG är forskarassistent vid Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.

Teckning av LAUREL AHLSTRÖM efter en karikatyr i den österrikiska dagspressen år 1919, då Schumpeter var finansminister i Österrike.

Den slagkraftiga formuleringen, parad med en analytisk skärpa av avsevärda mått, kännetecknar också Schumpeters vetenskapliga produktion. I ett av sina tre stora ungdomsverk, skrivet då han var i 20-årsåldern – Schumpeter var övertygad om att åren mellan 20–30 utgjorde "the sacred fertile decade" vad gäller vetenskaplig kreativitet – introducerar han den centrala figuren i hela sin vetenskapliga produktion: *entreprenören*. Detta skedde 1912 i *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*. Ur en teoretisk synvinkel är det riktigt att ekonomin fungerar som ett system, argumenterade Schumpeter, och detta system kan numera också analyseras med hjälp av Walras' geni. Men vad som får ett ekonomiskt system att *förändras* är däremot inte alls klart. Att kunna förklara detta, betonade den unge Schumpeter, utgör ett av de stora problem som återstår att lösa inom nationalekonomin.

Det var också detta problem som Schumpeter skulle göra till sitt eget. Även i nästa stora verk, det väldiga tvåvolymverket *Business Cycles* (1939), är det den ekonomiska förändringen som står i centrum. Denna gång är det förändringen i form av väldiga vågrörelser – inte mindre än tre olika cykler är enligt Schumpeter sammanvävda med varandra i den kapitalistiska processen – som han försöker förklara. Och även i det sista av de verk som han publicerade under sin livstid, *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942), är det förändringen som fascinerar honom, denna gång vad han såg som det kapitalistiska systemets dödskamp. "Can capitalism survive?" frågar Schumpeter i denna bok. Svaret kommer snabbt: "No. I do not think it can."

Svårtolkad

Att språkligt fyrverkeri av detta slag, kombinerat med en naturlig fallenhet för analytiskt tänkande och framfört med teatralisk talang av den högre skolan, fram-

står som färgstarkt är inte särskilt egendomligt. Tittar man lite närmare på Schumpeters personlighet är den dock väl så svår att få ett ordentligt grepp om. Schumpeter var en i många avseenden egenartad och svårtolkad personlighet. För vissa framstod han som en briljant ekonom, en lojal vän och en fin om än svärmodig människa. Andra däremot retade han gallfeber på. I sin privatkorrespondens från 1931 refererar tex Gunnar Myrdal till Schumpeter som "gamle sadist och översittare".

Förmågan att fascinera i kraft av sin personlighet finns alltså fortfarande kvar flera årtionden efter hans död. Att avgöra exakt vari attraktionskraften består är dock inte så lätt. Något av detsamma kan också sägas om Schumpeters vetenskapliga produktion. I mångt och mycket framstår vad han skrivit numera som passé och utan större intresse för dagens ekonomer. Schumpeter saknade sinne för den matematiska ekonomin och hans typ av analys faller definitivt inte dagens unga motsvarigheter till Paul Samuelson och Robert Solow i smaken. Men trots detta – ja, ungefär som med hans personlighet – finns det alltså något som lockar och fascinerar i Schumpeters verk. Garvade äldre ekonomer, som på goda grunder anser sig ha hunnit förbi Schumpeter, vänder alltså tillbaka till hans verk och försöka lista ut vad det är som egentligen gör Schumpeter till en så mycket mera intressant ekonom än de själva.

Vari nyckeln till Schumpeters färgstarka personlighet står att finna, vet man i själva verket mycket lite om. Egendomligt nog så existerar det inte någon större biografi över Schumpeter, även om en lär vara på väg. Allt vi har är några korta beskrivningar av hur Schumpeter framstod för sina samtida. Det mest lyckade porträttet av Schumpeter som existerar, är enligt finsmakarna den korta uppsats som den unge Paul Samuelson skrev om sin lärare strax efter dennes död (Samuelson [1951]). Med träffsäkert sinne för de ka-

raktäristiska detaljerna berättar Samuelson här om Schumpeters fåfänga vad gällde hans yttre; hans aristokratiska förakt för majoriteten; och hans ofelbara tendens att välja den minst populära sidan i en dispyt. Allt detta är väl så underhållande, särskilt som Samuelsons stilkonst ligger på en nivå som är fullt jämförbar med mästerverket i genren: Keynes' porträtt av Jevons, Marshall och andra brittiska ekonomer i *Essays in Biography* (1933).

Samuelson undviker dock att nämna de mörkare sidorna hos Schumpeter. En välkänd anekdot om Schumpeter, som han exempelvis utelämnar, är den följande. Under en middag i USA någon gång under andra världskriget tillfrågades Schumpeter om han tänkte rösta på Roosevelt och Truman vid det kommande presidentvalet. Schumpeters svar – vilket bemöttes med iskall tystnad av de övriga middagsgästerna – var att han hellre skulle ha Hitler som president och Stalin som vicepresident. Lite senare på kvällen undrade Schumpeter varför alla plötsligt blivit så tysta under middagen. Exempelen kan mångfaldigas men skall inte tas till intäkt för att Schumpeter stödde fascismen, något som han anklagats för av vissa forskare men som med största sannolikhet är felaktigt. Schumpeter kallade sig själv för "konservativ" och hans ideal var det konservativa England, inte det nazistiska Tyskland.

Lust att chockera

Anekdoten om Schumpeters uttalande vid middagen och hans besvikelse över att ingen var road, pekar dock på en brist på omdöme och en barnslig lust att chockera. Att reda ut hur dessa drag hos Schumpeter är knutna till upplevelser i barndomen, då ju karaktären formas, är något som nog bör överlåtas till en framtida författare av en psykobiografi över Schumpeter. Det står dock klart att

Schumpeter hade en ganska besvärlig och speciell barndom. Han föddes den 8 februari 1883 som enda barnet i en borgerlig familj i den lilla staden Triesch, som låg i utkanten av kejsardömet Österrike-Ungern. Fadern, som ägde en textilfabrik, dog när Schumpeter var fyra år gammal. Modern, som lär ha varit en beräknande och socialt ambitiös person, gifte efter ett par år om sig med en pensionerad och aristokratisk militär som hade mycket goda kontakter i huvudstaden. I en version sägs moderns giftermål ha varit helt motiverat av omsorg för sonens framtidsutsikter (Allen [kommande]). Enligt samma källa präntade modern in i sin son att han en dag skulle bli en mycket framstående man. Huruvida detta är sant eller ej, så står det dock klart att det var genom styvfaderns kontakter som Schumpeter som tioåring blev antagen i den mycket exklusiva skolan Theresianum i Wien. Här fick han umgås med barnen till den aristokratiska eliten i kejsardömet, de som en dag skulle ta över dess administration.

Lite av det teatraliska elementet i Schumpeters personlighet kan kanske förklaras just av att han var något av en hybrid mellan aristokrat och borgare. Det fanns en stark spänning mellan två olika livsstilar i hans väsen, som pockade på att komma till uttryck. I det demokratiska Amerika älskade han att spela europeisk aristokrat, iförd sina utsökt skraddade kostymer och med sitt sirliga, ironiska sätt. I grund och botten var han dock en arbetsmyra som trivdes bäst vid sitt skrivbord. Och även om en del dueller lär ha förekommit i hans ungdom – Schumpeter tyckte om att sprida pikanta historier om sitt tidigare liv i Europa – så var det av överarbete och inte av någon värja som han dog.

Vid sidan av det teatraliska elementet fanns det även ett mycket tragiskt element hos Schumpeter. Detta kommer tydligast fram i hans förhållande till kvinnor, inte bara till den dominerande mo-

dern Joanna (Grüner) Schumpeter utan också till de tre kvinnor han skulle gifta sig med: Gladys Seaver, Annie Reisinger och Elizabeth (Boody) Firuski. Det första äktenskapet kan betecknas som ett miss-tag, och det sista äktenskapet var förmodligen mera inspirerat av ett behov av omsorg från Schumpeters sida än av passionerad kärlek för Elizabeth. Giftermålet med Annie Reisinger skulle däremot bli heligt för Schumpeter. Redan när Annie var 12 år, berättar en av Schumpeters vänner, bestämde sig Schumpeter för att hon skulle bli hans fru (Goodwin [1983]). Pengar för skola och dylikt lämnades till fadern, som var portvakt i det hus där Schumpeters mor bodde. När Annie var 21 år stod bröllopet och en intensivt lycklig period började nu för Schumpeter. Denna lycka skulle dock inte vara länge och bara något år senare dog hans unga hustru i barnsäng. Den nyfödde sonen avled också. Inom ett år gick även hans mor bort, och Schumpeter fick sig en knäck som han aldrig verkar ha repat sig från. På en nivå av sin personlighet förlorade han nu sin livslusta för gott. Enligt Schumpeters dagböcker förvandlades minnet av den unga hustrun och modern till en slags personlig religion allteftersom tiden gick. Innan han fattade viktiga beslut bad Schumpeter till sina två helgon; och när saker och ting gick bra, tackade han dem (Allen [kommande]).

Hemligheten till det "färgstarka" elementet i Schumpeters personlighet ligger förmodligen dold i personliga händelser av denna typ, som är svåra att rekonstruera efter så många år. Vad som gör Schumpeters skrifter så levande kan kanske verka lättare att analysera, åtminstone i den bemärkelsen att de är lätt tillgängliga. Men återigen stöter vi på svårigheter. Många och mycket av Schumpeters verk inom nationalekonomin framstår idag som föråldrat och passé – men trots detta så fortsätter hans verk att fascinera. Schumpeters begåvning i matematik var minimal och hans olika teser har visat sig

svåra att formalisera. I ett brev från 1943 till vännen David McCord Wright noterar Schumpeter att han var väl medveten om problemen med att formulera sina teorier matematiskt – men att läsaren ändå genom sin erfarenhet visste att de var riktiga!

Eftersom många institutionalister inspirerats av Schumpeter bör det betonas att Schumpeter på intet sätt var fientligt inställd till den neoklassiska teorin. Han gjorde sig tvärtom ett namn kring sekelskiftet som ung och begåvad ekonom just genom att framhålla den neoklassiska teorins allmänna förträfflighet gentemot den typ av ekonomi som medlemmarna av den Historiska skolan förespråkade. Bland sina lärare vid Universitet i Wien, där han doktorerade 1906, räknade Schumpeter sådana neoklassiska pionjärer som Böhm-Bawerk och von Wieser. Vid Harvard, dit Schumpeter anlände för gott 1932, såg han också som en av sina viktigaste uppgifter att introducera matematiken inom nationalekonomin. Han hjälpte till att bilda Econometric Society och försökte själv studera lite matematik varje dag. "Never grudge the time (a) to think, (b) for a little math", skrev han sommaren 1945 i sin dagbok. Trots detta så misslyckades Schumpeter som matematisk ekonom. Efter att han själv undervisat den första kursen i matematisk ekonomi vid Harvard, fick den kompetente Leontief ta över. Flera av Schumpeters elever har också intygat hur Schumpeter mer eller mindre snubblade sig fram genom de olika matematiska teoremen då han undervisade. På ytan behöll dock Schumpeter sitt lugn. I ett brev från 1933 till Gottfried Haberler beskriver han sin brist på matematisk talang på ett sådant magnifikt sätt – med en biblisk metafor – att han nästan får den att framstå som en tillgång: "I sometimes feel like Moses must have felt when he beheld the Promised Land and knew that he himself would not be allowed to enter it."

Besvikelser

Det teatraliska elementet kunde alltså komma väl till pass ibland. Men bakom den ironiskt leende masken fanns det också en hel del besvikelse. I sitt privata liv hade Schumpeter alltså blivit hårt drabbad, då han i ett enda slag förlorade sin mor, fru och son. Som ekonom skulle Schumpeter också bli djupt besviken. Han hade mycket stora ambitioner för *Business Cycles* (1939), en bok som dock aldrig blev någon större framgång hos kollegorna; och vad som var värre, blev helt överflyglad av ärkerivalen Keynes' *General Theory* (1936). Keynes' idéer hade en väldig framgång vid Harvard, med resultat att den skara av beundrande unga män som flockades kring Schumpeter blev allt tunnare allteftersom åren gick. Någon som var intresserad av "framgångens sociologi" borde ta sig en ordentlig titt på Keynes, noterade han sryligt i ett brev 1937 till Oskar Lange.

Business Cycles är i mångt och mycket ett nyckelverk i Schumpeters produktion och ett par ord om detta arbete är därför på sin plats. Schumpeters ambition var här att bygga vidare på sitt mästerverk från 1912. Vi finner alltså åter en gång – och nästan i exakt samma formuleringar som den ursprungliga boken – den kreativa entreprenören som med sina innovationer drar igång de mest väldiga ekonomiska förändringar. *Business Cycles* innehåller huvudsakligen en mycket noggrann historisk-analytisk framställning av den ekonomiska utvecklingen i några av de stora industrinationerna från slutet av 1700-talet till 1930-talet. Enligt Schumpeter – och detta utgjorde den teoretiska kärnan i hans bok – så kan den kapitalistiska utvecklingen bäst förstås med hjälp av idén att tre olika ekonomiska cykler samtidigt rullar fram: Kondratieffcykeln på 50–60 år, Juglarcykeln på 9–10 år och Kitchincykeln på cirka 40 månader. På de mer än 1000 sidor, som *Business Cycles* innehåller, går Schumpeter med hjälp av

olika indikatorer igenom dessa cykler land för land. Resultatet blev en ofta trög-läst och fantasilös bok, vilken också innehöll en hel del tekniska och teoretiska tvi-velaktigheter (Kuznets [1940]).

Förlösning

Ännu en gång står vi alltså inför en situation där Schumpeter med all sin insikt i hur den ekonomiska teorin *borde* se ut, misslyckats med det han företagit sig. I sitt sista stora verk – *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942) – kastar han dock åt sidan all den försiktighet och balans som präglar *Business Cycles*. Det teatraliska draget hos Schumpeter framträder här med full kraft. I *Capitalism, Socialism and Democracy* finner vi Schumpeters "vision" när den är som mest potent. Här finns de briljanta och halsbrytande formuleringarna; de stora svepen över historien; en ny teori om demokratin; och mycket, mycket annat.

Det står var och en fritt att spekulera över vad det var som förlöste Schumpeter i *Capitalism, Socialism and Democracy* och vad som höll honom tillbaka i *Business Cycles*. En teori som skulle kunna förklara varför hans bok om de ekonomiska cyklerna är så ointressant medan analysen i *Capitalism, Socialism and Democracy* är betydligt mera färgstark (för att nu återknyta till den centrala metafo- ren i denna artikel), är att Schumpeter i det senare verket satte den neoklassiska teorin något åt sidan och istället förlitade sig till den sociologiskt och historiskt inspirerade syn på ekonomin som han i sin ungdom insupit hos forskare som Gustav von Schmoller och Max Weber. Som ung hade Schumpeter skrivit ett par briljanta sociologiska artiklar om imperialism (1919) och sociala klasser (1927), och det var just denna typ av kunskap som han nu använde sig av. Flera av de essäer Schumpeter skrev på 40-talet om ekonomisk historia pekar också på en teoretisk pånytt-födelse, som bli a var knuten till det arbete

som Arthur Cole ledde vid Harvards Center for Research in Entrepreneurial Studies (1948–1958). Det var också under dessa sista år som Schumpeter skrev att om han fick leva om sitt liv som ekonom och var tvungen att välja mellan att studera ekonomisk teori och ekonomisk historia, så skulle han välja det senare. . .

Det ligger förmodligen en hel del i teorin att vad som gör Schumpeters verk så levande och färgstarkt är just hans känsla för den sociologiska och historiska dimensionen av det ekonomiska livet. Men som vanligt är situationen mera komplex än så. Är inte även *Business Cycles* ett i många avseenden historiskt och sociologiskt verk? Skillnaden mellan *Business Cycles* och *Capitalism, Socialism and Democracy* ligger kanske snarare i kontakten mellan författare och läsare än i själva analysmetoden. Det förra verket är skrivet för Schumpeters kollegor, medan *Capitalism, Socialism and Democracy* har den bildade allmänheten som publik. Här kunde Schumpeter släppa loss, underhålla och visa sig på styva linan samtidigt som han utvecklade sina idéer. En skådespelare behöver uppskattas av sin publik.

Lite av samma härliga intellektuella atmosfär finns slutligen också i *History of Economic Analysis*, detta mastodontverk på tolv hundra sidor som Schumpeter satt och skrev på under andra världskriget och som hans tredje fru Elizabeth Boody Schumpeter så omsorgsfullt skulle redi-

gera och publicera efter hans död. Här återknöt Schumpeter i tanken kontakten med alla sina intellektuella vänner från sin ungdom i Europa, såväl de han lärt känna i verkligheten som de han endast blivit bekant med via böckerna. När Schumpeter närmade sig samtiden och Amerika, blev han tveksam och manuskriptet får en allt mer fragmentarisk karaktär. Sitt eget verk nämner han bara på ett par ställen, och då är det i fotnoterna. Schumpeter dog i sömnen natten den 8 januari 1950 i Taconic, Connecticut; verk och kanske också liv ofullbordat.

Referenser

- Allen, R.L. [kommande], *The Life and Work of Joseph Schumpeter*.
 Goodwin, R.A. [1983], "Schumpeter: The Man I Knew". *Ricerche Economiche*, No 4.
 Kuznetz, S. [1940], "Review of Schumpeter's *Business Cycles*". *American Economic Review*, No 2.
 Samuelson, P. [1951], "Schumpeter as a Teacher and Economic Theorist", i S.E. Harris (red). *Schumpeter, Social Scientist*. Harvard University Press, Cambridge.
 Schumpeter, J.A. [1912], *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*. Duncker & Humblot.
 Schumpeter, J.A. [1919], "Zur Soziologie der Imperialismen". *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, Vol 46.
 Schumpeter, J.A. [1927], "Die sozialen Klassen im ethnisch homogen Milieu". *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, Vol 57.
 Schumpeter, J.A. [1939], *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. McGraw-Hill.
 Schumpeter, J.A. [1942], *Capitalism, Socialism and Democracy*. Harper.
 Schumpeter, J.A. [1954], *History of Economic Analysis*. Oxford University Press.